
1851
Smisel
Viktor E. Frankl
Moj odgovor
ŽIVLJENJU
Avtobiografija
Prevedel Rudi Meden

VSEBINA

7 **Moji starši**
13 **Moja otroška leta**
18 **Razum ...**
20 **... in čustva**
24 **O smislu za humor**
31 **Hobiji**
50 **Šolska leta**
52 **Preizkušanje v psihoanalizi**
55 **Poklic psihiatra**
59 **Zdravnikov vpliv**
61 **Filozofska vprašanja**
62 **Vera**
65 **Srečanje z individualno psihologijo**
69 **Začetki logoterapije**
74 **Teorija in praksa: mladinske posvetovalnice**
78 **Učna leta nekega zdravnika**
81 **Anšlus**
86 **Kljubovanje evtanaziji**
88 **Izhodni vizum**
91 **Tilly**
95 **Koncentracijsko taborišče**
98 **Deportacija**
100 **Auschwitz**
122 **O »kolektivni krivdi«**
124 **Vrnitev na Dunaj**
128 **O pisanju**
130 **Odzivi bralcev**
132 **Srečanja z uglednimi filozofi**
134 **Predavanja po svetu**
140 **O staranju**
142 **Sprejem pri papežu**
144 **Trpeči človek**
147 **Pripis**

159 **FILOZOFIJA IN PSIHOTERAPIJA. O temeljih bivanjske analize**

169 SPREMNA BESEDA K SLOVENSKI IZDAJI (dr. Jože Ramovš)

173 Viri fotografij
177 Bibliografija Viktorja E. Frankla in zahvale

Moji starši

Moja mati je izhajala iz stare praške patricijske družine. Njen stric je bil češko-avstrijski literat Oskar Wiener[1] (njegov lik je v romanu *Golem* ovekovečil Gustav Meyrink),[2] ki sem ga, že oslepelega, videl umreti v theresienstadtskem koncentracijskem taborišču, med njenimi predniki pa sta bila tudi Raši[3] (v 12. stoletju) in *Maharal* (v 16. stoletju),[4] znameniti praški »visoki rabin Löw«. Po podatkih iz družinskega drevesa, ki sem si ga nekoč imel priložnost ogledati, sodim v dvanajsto generacijo po *Maharalu*.

Ni dosti manjkalo, pa bi se rodil v znameniti dunajski kavarni Siller. Tam je namreč mati nekega lepega pomladnega nedeljskega popoldneva 26. marca 1905 dobila prve porodne popadke. Moj rojstni dan sovpada

---

1 Oskar Wiener, * 4. marec 1873, Praga, † 20. april 1944, Theresienstadt/Terezín. Pesnik, pisatelj, feljtonist in publicist (*Alt-Prager Guckkasten*).

2 Gustav Meyrink, * 19. januar 1868, Dunaj, † 4. december 1932, Starnberg. Avstrijski pisatelj, sodelavec satiričnega tednika *Simplicissimus*, avtor fantastičnih romanov v slogu E. T. A. Hoffmanna in E. A. Poeja. Najbolj znano delo: *Golem* (1915).

3 Raši, roj. * 1040, Troyes, † 1105, prav tam. Pravo ime: Salomon Ben Izak. Judovski komentator Svetega pisma in Talmuda. Po njem se imenuje pisava *rašica*, hebrejska kvadratna pisava, ki jo uporabljajo zlasti v svetopisemskih in talmudskih komentarjih.

4 Maharal. »Ma Ha Ral« je akronim uradnega naziva »Moreinu ha-Rab Rabbenu«, ki ga v hebrejskem slovstvu uporabljajo za Jehuda Ben Becacela Löwa, rabina Löwa (v ljudski rabi znanega kot »visoki rabin«), in pomeni nekaj takega kot »naš učitelj, naš rabin Löw«.

z dnevom Beethovnove smrti; eden mojih sošolcev se je nekoč ob to hudomušno obregnil: »Saj saj, nesreča nikoli ne pride sama.«

Mati je bila pobožna duša in dobra kot kruh. Zato mi ne gre v glavo, zakaj sem bil v otroštvu taka »tečka«, kot so mi pravili. Kot dojenček zlepa nisem hotel zaspati, dokler mi ni mati namesto uspavanke zapela *Davno, davno je že tega*.[5] Besedilo niti ni bilo važno, da je le melodija bila prava. Zato mi je mati, kot mi je zaupala pozneje, na ta napev nemalokrat zapela: »Daj, utihni že, pokora mala – davno, davno je že tega ...«

Na dom svojih staršev sem bil čustveno tako zelo navezan, da me je potem, ko sem moral v bolnišnicah, kjer sem bil zaposlen, tudi prespati, prve tedne, mesece in celo leta, trlo neizmerno domotožje in sem moral sprva doma prespati vsaj po enkrat na teden, pozneje vsaj enkrat na mesec, naposled pa sem želel biti doma vsaj za vsak rojstni dan.

Ko sem po očetovi smrti v theresienstadtskem taborišču ostal sam z materjo, sem se odločil, da jo bom ob vsakem snidenju in slehernem slovesu poljubil, zato da bi se, če bi naju kaj ločilo, vedno zanesljivo razšla v miru. Ko pa so naju z mojo prvo ženo Tilly naposled določili za transport v auschwiško taborišče smrti in sem se moral od svoje drage matere še zadnjič posloviti, sem jo v zadnjem hipu poprosil: »Blagoslovi me, prosim.« Nikoli ne bom pozabil, kako se je materi takrat vroče, ognjevito, z dna duše, drugače tega ne znam opisati, utrgal vzklik »*Ja, ja*! Imaš moj blagoslov!« in me je blagoslovila. Komaj teden dni pozneje so tudi njo transportirali v Auschwitz in jo nemudoma odgnali v plinsko celico.

---

[5] Verjetno irska ljudska pesem *Tell me the tales*, v nemškem prevodu *Lang, lang ist's her*, ki je bila v 18. stoletju v nemško govorečem prostoru tako priljubljena, da je obveljala za ponarodelo. (Op. prev.)

Ker takrat še nisem vedel za njeno smrt, me je v času, ki sem ga prebil v naslednjih koncentracijskih taboriščih, misel nanjo spremljala tako rekoč vsak trenutek, in ko sem si zamišljal, kako si bova lepega dne spet padla v objem, se mi je vedno zdelo edino primerno, da takrat, kot se reče, padem na kolena in ji poljubim rob obleke.

Če sem napisal, da je bila mati dobra kot kruh in silno pobožna, moram za očeta zapisati, da je bil po značaju njeno popolno nasprotje. Njegova življenjska drža je bila izrazito špartanska, tudi njegovi nazori o dolžnosti niso bili nič manj špartanski. Imel je svoja načela in se jih je tudi dosledno držal. Sam sem perfekcionist in to je gotovo posledica očetove vzgoje. Ob petkih zvečer sva s starejšim bratom denimo morala na glas brati molitev v hebrejščini. Če sva se zmotila (in največkrat sva se), naju ni nikoli kaznoval, morala pa sva se obrisati pod nosom za nagrado. Vsakič namreč, ko sva besedilo prebrala brez napake, nama je za nagrado podaril po deset vinarjev.[6] Vendar se je to zgodilo le nekajkrat na leto.

Lahko bi se reklo, da je oče na življenje gledal stoično, če ne bi bil hkrati nekoliko preveč vzkipljiv. Ko me je nekoč za kazen namahal, je v izbruhu jeze na meni celo prelomil sprehajalno oziroma pohodno palico. Kljub vsemu pa sem v njem vselej videl poosebitev pravičnosti; vse nas je navdajal z občutkom varnosti.

Sam sem se bolj ali manj vrgel po očetu. Vendar sem poleg očetovih nekatere značilnosti podedoval tudi po materi, kar je v moji značajski strukturi očitno ustvarilo nekakšno napetost. Nekoč me je psiholog z innsbruške Psihiatrične univerzitetne klinike testiral z Rorschachovim preizkusom; menda ni dotlej še nikoli videl tolikšnega razpona med skrajno racionalnostjo na eni in

[6] Bakreni novec, najmanjša avstro-ogrska denarna enota, stotinka krone oz. četrtinka krajcarja (1892–1918). (Op. prev.)

globoko čustvenostjo na drugi strani. Prvo sem verjetno podedoval po očetu, drugo po materi.

Očetova družina se je na Dunaj priselila iz Južne Moravske, ki je bila takrat del avstro-ogrske monarhije. Kot revni sin knjigoveškega mojstra si je moral oče pritrgovati od ust, da je lahko študiral na medicinski fakulteti, nazadnje pa zaradi finančnih razlogov študij medicine kljub vsemu opustiti in se zaposliti v državni službi. Napredoval je do položaja direktorja na ministrstvu za socialno skrbstvo. Kljub temu so gospoda direktorja na koncu, v Theresienstadtu (današnjem Terezínu), malo preden je umrl zaradi lakote in pljučnice, nekoč videli stikati za krompirjevimi olupki v skoraj praznem smetnjaku. Kako težko je moralo takrat biti očetu pri srcu, sem zares razumel šele pozneje, ko so me iz theresienstadtskega koncentracijskega taborišča prek Auschwitza premestili v kauferinško taborišče; tam smo tolkli tolikšno lakoto, da sem tudi sam z nohti brskal po zmrznjeni prsti, da sem se dokopal do korenjevega ostržka.

Oče je nekaj časa delal tudi kot osebni tajnik pri vladnem ministru Josephu Marii von Bärnreitherju.[7] Ta je napisal knjigo o reformi zaporskega sistema in osebnih prigodah v času bivanja v Ameriki. Rokopis za knjigo je na svojem posestvu, v gradu na Češkem, narekoval mojemu očetu, ki je deset let opravljal delo parlamentarnega stenografa. Nekoč je opazil, da se oče na vse pretege izmika povabilu na večerjo, in ga naravnost vprašal, zakaj to počne. Oče je pojasnil, da po judovski šegi jé samo košer[8] hrano (tega smo se doma držali vse do prve svetovne vojne). Minister Bärnreither je, ne bodi

---

[7] Joseph Maria von Bärnreither, * 12. april 1845, Praga, † 19. september 1925, Teplitz/Teplice. Avstrijski politik, zapustil zgodovinsko dragocene spomine.

[8] Hebr. *košer* (»čist, užiten, ustrezen«): po pravilih judovske prehranske postave judom dovoljena hrana. (Op. prev.)

len, nemudoma naročil, da so s kočijo dvakrat na dan zapeljali v bližnje mesto in očetu pripeljali košer hrano, da mu ni bilo treba še naprej živeti zgolj ob kruhu, maslu in siru.

Na ministrstvu, kjer je moj oče takrat delal, pa je šef oddelka očetu nekoč naročil, naj se kot stenograf udeleži sestanka, ki je potekal ravno na jom kipur, največji judovski praznik. Oče je to odklonil s pojasnilom, da se Judje na ta dan postimo, molimo in seveda ne smemo delati. Šef je očetu zagrozil z disciplinsko komisijo. Oče kljub grožnji na praznik ni hotel delati in je bil za to disciplinsko kaznovan.

Oče je bil sicer veren, vendar ne brez kritičnih pomislekov. Ni dosti manjkalo, pa bi postal prvi in vodilni liberalni Jud v Avstriji, predhodnik tega, kar so pozneje v Ameriki imenovali »reformirano judovstvo«. K njegovi vernosti in načelnosti naj pristavim še nekaj v zvezi z že omenjenim stoicizmom: ko sva od bauschowiške (današnje bohušoviške) železniške postaje korakala v theresienstadtsko taborišče in je oče borne ostanke svojega imetja nosil na hrbtu v veliki škatli za klobuke, so bili drugi pohodniki na robu panike, on pa jih je z nasmehom miril: »Le veselo, slej kot prej, Bog pomagal bo naprej«. Toliko o tem, po kom imam značaj.

Očetovi predniki so po poreklu verjetno izvirali iz Alzacije-Lorene. Ko je namreč Napoleon na enem svojih pohodov vkorakal v rojstni kraj mojega očeta na Južnomoravskem (na pol poti z Dunaja v Brünn, zdajšnje Brno), so se tam začasno nastanili Napoleonovi grenadirji. Eden teh je dekle na ulici povprašal po nekem priimku in dekle mu je povedalo, da se tako pišejo pri njih doma. Vojak se je nastanil pri njih in jim povedal, da je doma iz Alzacije-Lorene in so mu domači naročili, naj poišče družino tega dekleta in jim prenese pozdrave.

Njegovi predniki naj bi se od tod baje izselili okoli leta 1760.

Med maloštevilnimi stvarmi, ki sem jih uspel pretihotapiti v Theresienstadt, je bila z morfijem napolnjena ampula. Ko je oče zaradi pljučnega edema čedalje huje hiral in se nenehno boril za zrak, sem mu vbrizgal morfij, da sem mu olajšal trpljenje. Takrat je bil star 81 let in od sestradanosti napol mrtev. Kljub temu je moral dvakrat zboleti za pljučnico, da je naposled klonil pred smrtjo.

Vprašal sem ga: »Te še zmerom boli?«
»Ne.«
»Bi rad še kaj?«
»Ne.«
»Bi mi rad še kaj povedal?«
»Ne.«

Poljubil sem ga in odšel. Vedel sem, da ga ne bom več videl živega. Kljub temu sem se sam pri sebi dobro počutil, ker sem pač naredil vse, kar se je storiti dalo. Zaradi staršev sem ostal na Dunaju, zdaj pa sem očeta pospremil do praga smrti in mu prihranil nepotrebno agonijo.

Mater je med žalovanjem v taborišču obiskal češki rabin Ferda, ki je bil z očetom že poprej v znanstvu. Bil sem zraven, ko je materi med tolaženjem rekel, da je bil oče »cadik« – pravičnik. To me je potrdilo v prepričanju, da je bila pravičnost ena glavnih značilnosti mojega očeta, njegov čut za pravičnost pa je prejkone temeljil na veri v Božjo pravičnost. Ne znam si predstavljati, kako in zakaj bi sicer skoval izrek, ki sem ga pri njem tako pogosto slišal: »Ni nevolja, če je taka Božja volja«.

Moja otroška leta

Vrnimo se na izhodišče, k mojemu rojstvu. Rodil sem se v stanovanju v zgornjem nadstropju na Czerningasse 6 v 2. dunajskem mestnem okraju, in če me spomin ne vara, mi je oče nekoč razlagal, da je na številki 7, takoj čez cesto, nekaj časa stanoval dr. Alfred Adler, utemeljitelj individualne psihologije. Rojstni kraj logoterapije, tretje dunajske psihoterapevtske šole, je torej v neposredni bližini rojstnega kraja druge dunajske šole, Adlerjeve individualne psihologije. Če bi se na drugi strani istega hišnega bloka sprehodili nekoliko naprej po Praterstraße, pa bi kmalu prišli do hiše, v kateri je Johann Strauß skomponiral valček *Na lepi modri Donavi*, neuradno avstrijsko državno himno.

Logoterapija se je torej rodila v moji rojstni hiši. Knjige, ki sem jih izdal pozneje, pa so nastale že v stanovanju, v katerem živim vse od vrnitve na Dunaj. In ker ima moja delovna soba, v kateri knjige narekujem, polkrožni (*halbkreisförmig*) vogalni pomol, sem tej sobi, v kateri se torej porajajo moje knjige, po analogiji s *Kreißsaal*, porodno sobo, nekoč nadel ime *Halbkreißsaal*, »polporodna soba«.

Očetu je verjetno nemalo godilo, ko sem se že pri treh letih odločil za zdravniški poklic. Ker pa smo otroci takrat najpogosteje sanjali o tem, da bomo nekoč postali ladijski strežaji ali vojaški častniki, sem vse to strnil v željo, da bi postal bodisi ladijski bodisi vojaški zdravnik.

Vendar me je poleg zdravniške prakse očitno že zelo zgodaj zanimalo tudi raziskovanje. Še zdaj se slišim, kako sem materi pri štirih letih rekel: »Mama, že vem, kako se odkrije zdravilo: k sebi povabiš ljudi, ki si hočejo vzeti življenje in so po naključju ravno bolni, in jim daš jesti in piti vse mogoče, recimo pasto za čevlje ali petrolej. Če preživijo, si odkril pravo zdravilo za njihovo bolezen.« Pa naj mi potem kdo še očita, da nisem dovolj eksperimentalno usmerjen!

Ko mi je bilo komaj štiri leta, me je nekega večera, preden sem zaspal, prešinila grozljiva misel, da bom nekega dne tudi jaz moral umreti. Vendar me ne takrat ne pozneje v življenju ni vznemirjal strah pred smrtjo, bolj sem se ubadal z vprašanjem, ali lahko minljivost življenja izniči njegov smisel. Naposled sem se dokopal do odgovora: v nekaterih ozirih življenje osmišlja prav smrt. Predvsem pa minljivost bivanja njegovega smisla ne more podreti iz preprostega razloga, ker ni v preteklosti nič nepovrnljivo izgubljeno, v njej je v resnici vse nepreklicno shranjeno. V preteklosti je vse obvarovano in rešeno pred minljivostjo. Vse, kar smo v življenju storili in ustvarili, vse, kar smo izkusili in doživeli, vse to smo uskladiščili v preteklost in nam tega ne more nič in nihče več izničiti ali razstvariti.

V fantovskih letih sem imel dve srčni želji, ki pa se mi zaradi prve svetovne vojne nista nikoli uresničili: da bi postal skavt in imel kolo. Doživel pa sem nekaj, česar si nisem nikoli upal želeti: fanta, ki je veljal za najmočnejšega rokoborca, sem izmed vseh fantinov, ki se jih je v mestnem parku in na tamkajšnjih igriščih kar trlo, »položil« prav jaz, tako da sem ga z roko zagrabil okoli vratu in mu glavo stisnil pod pazduho.

Ko sem bil še majhen, sem si vedno želel napisati zgodbico o človeku, ki mrzlično išče izgubljeno

beležnico. Naposled mu jo vrne pošteni najditelj, ki pa bi rad vedel, kaj pomenijo nenavadni vpisi na koledarskih straneh beležnice. Izkaže se, da so to zaznamki, s katerimi se lastnik beležnice želi spomniti na dneve, ko se mu je primerilo kaj posebno srečnega in si jih je zato izbral za svoje »osebne praznike«. Tako na primer pri 9. juliju piše: »železniška postaja Brno«. Le kaj naj bi to pomenilo? Izkaže se, da se je lastnik beležnice 9. julija, ko mu je bilo dve leti, na brnski železniški postaji za nekaj sekund izgubil staršem izpred oči, splezal s perona na železniško progo in sedel na tir tik pred kolo vagona. Starša sta ugotovila, kaj se je zgodilo, šele ko je brlizg naznanil odhod vlaka in sta se začela ozirati za otrokom. Oče ga je komajda še utegnil povleči s proge, ko je vlak že pognal. Pobič je imel res srečo! Oziroma sem jo imel jaz: ta »pobič« sem bil v resnici jaz!

V otroštvu je bil občutek varnosti zame nekaj najnaravnejšega. Seveda ni izviral iz filozofskega razmisleka ali preudarka, pač pa iz okolja, v katerem sem živel. Zanj se mi zdi paradigmatičen spomin iz tistega časa (najbrž mi je bilo kakih pet let), ko sem se nekega sončnega jutra prebudil v hainfeldskem letovišču, kjer smo preživljali poletje. Nisem še odprl oči, ko me je preplavil neizrekljivo srečen, blažen občutek varnosti in zaščitenosti, kot bi nekdo bdel nad mano. Ko sem odprl oči, se je nadme sklanjal oče in se mi smehljal.

Še nekaj besed o mojem spolnem razvoju. Bil sem še majhen, ko sva s starejšim bratom na družinskem izletu po Dunajskem gozdu našla zavojček razglednic s pornografskimi fotografijami. Nisva bila ne presenečena ne zgrožena, le jasno nama ni bilo, zakaj nama je mati fotografije tako jadrno iztrgala iz rok.

Pozneje, najbrž sem imel kakih osem let, je vse v zvezi s spolnostjo dobilo pridih skrivnostne fascinacije.

Neposredni povod za to je bila naša postavna, na moč brhka hišna pomočnica, ki se je nama z bratom, včasih obema, včasih vsakemu posebej, rada nastavljala in razkazovala, včasih sva jo smela celo sleči od pasu navzdol in si ogledati njeno spolovilo. Drugič spet se je pretvarjala, da na tleh spi, da bi naju k takšni igri še bolj podžgala, pri tem pa nama vseskozi žugala, da ne smeva staršem o tem ziniti niti besedice. Še leta pozneje me je vedno, kadar sem kaj ušpičil – kar koli, tudi če ni imelo nikakršne zveze s spolnostjo –, postalo strah, če mi je služkinja z dvignjenim kazalcem zažugala: »Vicki, priden bodi, če ne bom za najino skrivnost povedala mamici!« Že to je zaleglo, da me je brezpogojno držala v šahu, dokler nisem nekega dne slišal, kako jo je mati vprašala: »Kaj pa je to za ena skrivnost?« in ji je služkinja odgovorila: »Ah, saj ni nič takega, malo se je posladkal z marmelado.«

Kljub temu pa njena bojazen, da ne bi naše skrivnosti izdal materi, ni bila povsem iz trte izvita. Dobro se še spominjam, da sem nekega dne očetu rekel: »A ne, očka, da ti *nisem* povedal, da je šla Marie včeraj v Pratru z mano na vrtiljak?« ker sem s tem želel dokazati, da znam držati jezik za zobmi. Predstavljajte si, kaj bi bilo, če bi nekega dne rekel: »A ne, očka, da ti *nisem* povedal, da sem se včeraj igral z Mariejinim spolovilom?«

Naposled sem le dojel, v kakšnem razmerju sta seks in zakonski stan, in to še preden sem se zavedel zveze med spolnostjo in razmnoževanjem. V spominu mi je ostalo, da sem nekoč, verjetno še v nižji gimnaziji, sam pri sebi sklenil, da se bom nekega dne, ko bom že poročen, potrudil vsaj nekaj časa ostati buden, da ne bom zamudil seksa z ženo, medtem ko bova »skupaj spala«. Le kako so lahko ljudje tako neumni, sem se spraševal, da prespijo nekaj tako lepega? Trdno sem bil odločen, da hočem to doživeti v budnem stanju.

Na drugih poletnih počitnicah, tokrat v Pottensteinu, je bila z nami tudi vzgojiteljica, ki je bila prijateljica mojih staršev in je bila zato pogosto z nami otroki. Ta mi je vzdela pridevek »mislec«, verjetno zato, ker sem jo nenehno zasipal z vprašanji. Vedno sem jo nekaj spraševal, moji vedoželjnosti ni bilo ne konca ne kraja. Vendar po mojem nisem nikoli bil kdove kakšen mislec, kvečjemu sem vse dosledno in temeljito *domislil*. Pozneje, v mladostniških letih, sem imel dolga leta navado, da sem v postelji zajtrkoval ali, bolje rečeno, popil kavo, potem pa vedno vsaj še nekaj minut poležal in premišljal o smislu življenja, še zlasti pa o smislu prihajajočega dneva oziroma, bolje rečeno, o tem, kako smiseln bo ta dan *zame*. Temu bi najbrž le stežka rekli premišljevanje, morda bi to še najbolje opisali kot samorefleksijo v izrazito sokratski tradiciji.

Ob tem se domislim nečesa, kar se mi je pripetilo v theresienstadtskem koncentracijskem taborišču: praški docent je pri stanovskih kolegih opravil inteligenčni preizkus in pri meni ugotovil nadpovprečen IQ, mene pa je to kvečjemu razžalostilo, ker sem se ob tem zavedel, kaj vse bi s takšnim inteligenčnim kvocientom dosegel kdo drug, jaz pa te možnosti verjetno ne bom imel, ker bom klavrno končal v taborišču.

Ko že teče beseda o inteligenci: vedno me je zabavalo, če sem ugotovil, da se je kdo domislil česa, česar sem se sam domislil že davno prej. Tega si nisem nikoli gnal k srcu, ker sem se zavedal, da se je moral za to, kar sem sam dognal z lahkoto, krepko namučiti, da je lahko to objavil in z objavo tudi zaslovel. Tudi če bi kdo za »moje« domislice prejel Nobelovo nagrado, me najbrž ne bi prav nič motilo.